

DÄR BARN JAG LEKT

Från mina tidiga år i HEDA

med Julkåtsmång
1994

K J Sundberg
1993

HEMMET

Vår boning

I en prästgård föddes jag och där växte jag upp. Det var en komministergård med gamla anor. Möjligen var den i sin äldre del från 1600-talet. Enligt en annan tradition var den från tidigt 1700-tal. På den tiden fick komministrar ordna sin bostadsfråga själva. Åt kyrkoherdar skötte pastoratet bostaden och den blev då vanligen av en högre dignitet. Vår boning var byggd i två etapper, vilket klart syntes särskilt vid en rundvandring i det inre. En tillbyggnad gjordes senare under 1700-talet och den fick ett annat utseende.

Vi gör en inventering nu först i den äldsta delen. Vi vandrar runt och börjar i köket som är i husets sydvästra del. Det lever så klart allttjämt i mitt minne vilken central plats köket hade. Mycket rörde sig kring det som där utspelades. Den centrala punkten var bordet, matbordet som stod vid fönstret på långsidan mot söder. Vi båda, min syster och jag, satt vid måltiderna så att blicken fångades av utsikten mot åkrar och ängar bortom kyrkbackens sluttning och vidare mot skogsbrynet i söder med Stora Åby kyrka. I tanken gick blicken vidare till skogsmarkerna, med namnet Häradsallmanningen. Vi uttalade alltid ordet så här; "Härsmarka". Bilden från köksbordet har genom åren gärna dröjt sig kvar och i medvetandet levandegjort natur, odling, kultur.

Till höger om bordet och bakom fars bordsplats stod en skänk, där glas och porslin förvarades. Mitt emot skänken vid kökets norra vägg stod en soffa. Kökssoffan var namnet för oss. Vad jag särskilt minns från den är att besökande där gärna tog plats, t ex ringkarlarna. Den jag där minns bäst är Karl Hedin. Han bodde på Dagsmosse och hade rätt så lång väg att gå till fots, när han skulle göra tjänst i kyrkan och på kyrkogården; inte bara på söndagar utan även i andra veckans dagar. En annan ringkarl jag minns var Simon Hagman. Ringkarlarna kom gärna in till oss och satte sig först på den nämnda soffan. Ibland drack de kaffe hos oss vid bordet.

Det kanske viktigaste i köket var ändå spisen, som eldades med ved från "Härsmarka". Veden kördes hem av någon bonde. Bäst skedde på kälkar, dragna av hästar. Man kunde även ha oxar som dragdjur. På baksidan av vårt uthus lades veden, ostyckad. Karlar från ålderdomshemmet anlätades att såga och hugga och sedan kasta in det kluvna i vedboden. Det hörde till våra uppgifter som barn att därifrån bära in ved och lägga den i vedlåren som stod till höger om spisen. Över spisen var en stor plåt, snett nedhängande, som fångade upp os. På plåten var en kant och där låg tändsticksask. Vi hämtade allt dricksvatten från en brunn; vi sade gärna "källa". Källan var rätt långt ned på gårdet, kanske två hundra meter bort. Vi bar vattnet i hinkar och tog upp det genom att fästa hink på en krok som vi sänkte ned i källan och så tog upp det. Det var inga små bestyr att få in vatten i huset. Diskvatten fick vi från regn i hinkar under rören eller också genom att smälta snö. Jag har ett intryck av att det var rätt så snörika vintrar på den tiden. Till vänster om matbordet stod en vattenså med hinkar.

51

I ett annat hörn av köket stod en kommod; "pottkommod" kallades den ibland. Vi hade utedass och hade alltså att gå dit året runt och i alla väder. Jag minns en julafton då jag gick dit i sexton minusgrader. Den nämnda kommoden var för mindre bruk.

Mor hade i köket sin huvudsakliga arbetsplats. Där bakade hon allt det bröd vi åt, mest var det nog hållkakor. Där lagade hon maten. Där kärnade hon det smör vi hade på bordet. På hösten ystade hon den ost vi under året förtärde och från köket gick mor sina ronder till de husdjur vi hade: höns, grisar och från och till även andra djur. Till komministergården hörde åkerjord och äng och där var en ladugård med djur av skilda slag. Därifrån kunde vi ibland hämta kött som mor vid spisen redde till goda rätter.

Över matbordet hängde fotogenlampan ned. Det var lågt i taket, vilket gav närhet till skenet från lampan inte minst för mor när hon vid arbetsdagens slut satt där och stoppade strumpor eller lagade barnens slitna kläder. Det dröjde länge tills jag skulle få den första kontakten med elljus.

Från köket träder vi över tröskel till sängkammaren. Det var så vi alltid sade; ordet sovrum brukades aldrig. Där var två präktiga sängar i för tiden vanlig stil. I vår första tid stod de med huvudgavel mot norrväggen och på var sin sida om fönster. Mot väggen mot köket stod en dragsoffa, där vi två barn de första åren sov. Den bäddades upp på morgonen och lock lades på, och det omvända skedde på kvällen. Efter några år skedde en omplacering för att bättre kunna nyttja det trånga utrymmet. Sängarna stod då bredvid varandra med huvudgavel mot köksväggen. Soffan flyttades till norrväggen och bort mot nästa rum. I den hade min syster Maria sin sovplats och jag flyttade då till nästa rum. I sängkammarens sydöstra hörn stod kakelugnen. På vintern eldades där varje morgon. Det var mest mor som tände brasan. Men vissa tider hade vi jungfru och då kunde höra till hennes uppgifter att så göra. I sängkammaren tändes ibland en brasa även på kvällen. Det gällde att vara vaksam mot os och alltså inte stänga spjället för tidigt. När snön började falla skottade vi upp snö mot stenfoten och även mot väggen för att hindra kylan att tränga in. Ett stycke från kakelugnen stod vid väggen mot nästa rum en kommod med dörr och bakom den en potta och en kanna med vatten. Tvättfat hörde givetvis till denna tingest.

Sängkammaren var inte bara för nattens sömn. Där sysslade mor med handarbeten av skilda slag. Det mesta i klädväg förfärdigades i hemmet. Symaskin av märket Singer användes flitigt. Någon gång ibland kom socknens hemsömmerska; en tid hette hon Agnes Wallén. Men mest var det mor själv som stod i med att sy och sticka. Strumpor stickades åt oss ibland av gummor i ålderdomshemmet. På golven låg trasmattor, även de hemmagjorda. Vävstol hörde ju till utrustningen. Även prydnadssaker gjordes. Mor virkade och broderade. Tidigt lärde jag mig att skilja på engelskt och venetianskt broderi.

På hösten sattes det in innanfönster för att hålla vinterkylan borta. Särskilt viktigt var det i sängkammaren. Det lades rikligt med vadd i botten och det tätades med remsor. Sängkammaren hade även en annan funktion, nog så viktig. Dagen avslutades regelbundet med att vi i det trånga utrymmet samlades och far läste ett avsnitt ur någon postilla. Särskilt minns jag den som var utgiven av F W Hammarsten, kyrkoherde i S:t Jacob i Stockholm. Så avslutades dagen gemensamt med en regelbunden andakt.

4

4

Vi lämnar sängkammaren och går till en annan kammare, nämligen mellankammaren. Att "kammare" här alltid användes, alltså det ordet, beror väl av man vill markera de små dimensionerna. Allt i den äldsta delen i vår boning var av ringa format. När det gäller den del som det här är fråga om sade vi ofta bara "kammaren". Väl där inne ser vi först skrivbordet, som står vid fönstret. Det här är alltså fars avdelning. Bordet stod snett ut från fönstret. I de båda hörnen av rummet (om vi så får säga) stod på var sida av skrivbordet en liten garderob. Den till vänster var mors garderob; där hade hon sina dagkläder. I den till höger hade far sina kläder. I ett uthus på gårdens västra sida fanns ett större utrymme för kläder som efter årstid inte behövde användas. Bakom skrivbordet stod på golvet en tung grönfärgad kista, troligen av järn. I den förvarades kyrkans brudkrona samt nattvardssilver för mässan. Jag minns att det var något högtidligt vid tillfällena då kistan öppnades. Ovanför kistan fanns på en liten hylla något som kom lite senare men som jag i minnet alltid förbinder med den platsen, nämligen en kristallapparat, som gjorde det möjligt att höra anropet "Stockholm-Motala"; det var Sven Jerring som talade. Det hör till ett något senare skede, men jag förbinder det alltid med den här nämnda platsen. Mellankammarens stora tingest var en säng, som från hörn stod snett ut på golvet, när den drogs ut på kvällen och in på morgonen. Med några flera år på nacken fick jag ligga i den sängen och kände mig så stor. Kom det nattgäst, vilket ibland hände, fick jag maka åt mig. Jag minns särskilt resepredikanter (av lågkyrklig läggning). Två av dem minns jag ännu särskilt väl. Det var Sven Pettersson, först bosatt i Växjö och senare i Kalmar som stadsmissionär. Vid sängens fotända stod en gungstol av för den tiden vanlig modell. Far satt gärna i den och fann nog visst behag i att ha den i gungning. Vid vägg stod fars stora byrå. Vad jag särskilt minns från den är att högst upp på den stod en spegel av typ, som senare kallades "pigittare". På sidorna om den var det tre böcker, en bibel, den redan nämnda predikosamligen av Hammarsten samt en bok till. Till denna kammare hörde också en fotogenlampa, svår att här beskriva men jag har aldrig glömt den. Kupan var av matt glas med figurer. Kakelugn av rund form fanns ju även i denna kammare och var väl det första man såg, när man trädde in från farstun. (Vi sa för det mesta så: ordet härleds från förstuga).

Här har gjorts en rundvandring i den äldsta delen av vår boning. Som redan antytts var och är den gammal. Kanske redan från slutet av 1600-talet och inte senare än 1700-talet och då troligen från dess förra hälft. I storlek och utseende var det väl som vad en småbonde på den tiden hade.

Den på 1700-talets senare del gjorda tillbyggnaden rymmer ett större rum som gör ett annat intryck än vad vi här tidigare sett. Redan vid inträdet ser vi rummet som en helhet snabbt, i en enda blick. I mitten står ett större bord och allt det övriga uppfattas som grupperat omkring bordet och då utmed väggarna. Ordet kammare - som vi förut här mött - passar inte här. Salen - det var här namnet. Ordet och utseendet kan spegla en något senare tid. Här finns en mångfald av föremål. I de båda kamrarna gjorde vi en god inventering. Här tar vi fram vad som viktigast kan uppfattas. I den inre långsidans mitt stod kakelugnen, dimensionerad för ett större rum. På ena sidan om den är en bokhylla, från golv och upp mot taket. Bokbeståndet förnyades inte mycket; pengar fanns inte i överflöd och teologien vid sekelskiftet hade ingen vitalitet. Först med J A Eklunds predikningar och hans psalm Fädernas kyrka kom en ny vitalitet, som jag tidigt upplevde. På den andra sidan kakelugnen stod ett bord, som kommit till huset som lysningspresent av fars broder Gotthard. Där var samlat vad som kunde behövas för måltider, då fler än husets folk var med. Vid salens södra vägg stod ett stort skåp i två plan, i det övre med färgade glasdörrar och i det nedre planet med två dörrar av trä.

Här förvarades vad till måltid behövdes av glas och porslin. Genom sydsidans fönster strilade solstrålar in och gav liv åt de talrika växter, som där fanns liksom runt om i salen. Mor var älskare av växter och blommor. Framför sydfönstret stod ett spelbord liksom vid motsvarande plats framför fönstret på nordsidan av rummet. Vid jultid flyttades sydsidans spelbord för att ge plats åt julgranen. På sin då tillfälliga plats var de varje jul återkommande hemmagjorda julkronorna, en för varje i familjen. På en botten av vetedeg stod ett stekt äpple med korslagda strimlor av deg över äpple. Detta återkom varje jul. Salens östsida med två fönster och mellan dem ett skåp, som med en senare terminologi skulle ha kallats vitrinskåp. Det var ett svart skåp med fyra spiralformade stolpar som bar upp hyllorna. Minnesbilden av detta skåp levandegör skillnaden mellan salen och övriga delar av vår boning. På hyllorna var en mängd prydnadsföremål, mest i porslin.

Det var en glädjedag då ett piano kom till vårt hus. Det kom från Linköping och var av fabrikat Baumgardts. Det stod sedan vid sydsidan i hörnet mot öst. Vi hade för det mesta katt i vårt hus. Och jag har genom livet varit älskare av dessa så rara varelser. En av katterna hade namnet "Myra" och jag minns Myra så bra för det var den första katten "som spelade piano". Hon hoppade gärna upp på dubbelpallen framför pianot och lekte med tangenterna.

Något jag särskilt förknippar med detta rum och östsidans vänstra fönster (med utsikt upp mot kyrkan) är det tillfälle, då en ståtlig älg med magnifikt huvud står alldeles intill fönstret. Ett förblivande intryck av djurlivets härlighet. Vid sidan av här nämnda fönster var en grupp, som dominerades av en väldig soffa av plysch och en högre bakdel upp efter väggen. Framför den var ett svart bord med ben vridna som björnklor. Mot norr var det stora växter, bl a en palm på en pedestal och vid dess sida en gran. Ett sybord i hörnet hade även där en plats, ty sömnad fanns det alltid plats för.

Vårt dagliga bröd

Denna rubrik, bibliskt inspirerad, innesluter hela vårt kosthåll. Det första målet var vid 9-tiden. Det hände ibland att varmt vatten i kopp fanns att dricka tidigare på morgonen. Det var välgörande att få särskilt vintertid, innan eld hade gjorts i kakelugnen. Frukost var det alltså kl 9, för det mesta med gröt, oftast gjord med havregryn, som inhandlats i handelsboden. Vi använde aldrig ordet "affär". Det var ju ett främmande tungomål. Mjölken var hämtad i kruka från gården, alltså prästgårdens arrendator. Det ingick i arrendet han skulle betala, att vi där skulle hämta mjölk. Från mina tidigaste år minns jag särskilt familjen Bäckström som arrendator och närmaste granne. En härligt trevlig familj. En av sönerna for till Amerika ett tag. Till frukosten hörde ofta, ja nästan alltid, kokt ägg. Äggen var från vår egen hönsgård i en uthuslänga bakom ladugården, där arrendatorn hade sina djur. Smörgås hörde till ägget. Vi levde i naturahushåll, där smöret kärnades hemma i köket. Mest var det mor som gjorde men vi barn kunde få hjälpa till. Kaffet var i allmänt bruk vid seklets början. Det dracks ibland till frukosten och ibland senare på förmiddagen.

Middag var dagens stora måltid. Vi nöjde oss mest med att förkorta ordet och säga "mål". Den åts mitt på dagen. Kl 12 var det på gårdarna uppehåll i arbetet med djuren och ute på åkrarna. Hos bönderna åt drängarna ofta i bondens kök. Vad till middagsmålet hörde kom till stor del från egna odlingar. Potatis odlades så att det skulle räcka över hela vintern. Den förvarades i den jordkällare som fanns (och alltjämt

finns) i ett hörn av trädgården vid kyrkogårdsmuren. Stigen dit eller grusgången blev väl trampad så mycket potatis som vi använde.

Rotmos var en vanlig rätt, från den egna odlingens rötter. Kött i olika former hörde ofta till, särskilt som köttbullar. Torsdagen hade ur matsynpunkt en fast ställning. Då var det nästan alltid ärtsoppa, kokt med örter från egen odling. Det är märkligt att traditionen med torsdagens ärtsoppa har hållit sig. Fisk av skilda sorter hörde också till dagens stora måltid. Vi hade ju nära till Vättern, dit var det fågelvägen kanske fyra kilometer. Men vi sade nog inte så utan vi använde på den tiden vanligt sätt att tala om vägsträcka. Vi mätte i fjärdingsväg. Från sjön kom röding; mor köpte s k småröding, som var billigare. Sik var ännu vanligare, som det ännu är nu för tiden. Löjor hade vi ofta, och den sorten köper vi ännu idag vid hamnen i Borghamn tidigt på morgonen. Sill saltad köptes från tunna i handelsboden. (Idagligt tal sade vi "boa"). Där var länge ett biträde som hette Emil. "Emil i boa" var det vanliga namnet och med det var han välkänd i socknen ("sockna" sade vi). Gårdfarihandlare åkte omkring och sålde strömming. Spicken sill (=rå sill skuren i skivor eller bitar) åt vi nu och då med potatis samt lingon med grädde. Till kosthålllet hörde frukt och bär från den egna trädgården. Men vi gick också till skogen på Omberg och plockade bär, mest smultron och hallon men även andra sorter. Som rätt liten pojke steg jag upp tidigt, mycket tidigt, kanske vid 4-5 -tiden, och gjorde sällskap med vuxna den då rätt långa vägen till Elvarums udde och andra platser, öppna ängar, för att plocka bär och föra hem för att ätas direkt eller vanligare syltas och förvaras till vintern.

Kylskåp i modern mening var något okänt. Vi hade ju inte el. Men vårt kylskåp var en isdös i trädgården bortom jordkällaren vid ringmuren runt kyrkogården. På vintern körde någon bonde hem isflak i riklig mängd som täcktes med sågspån så att isen höll sig. På ett ställe i isdösen var alltid is formad som ett skåp. Vi skottade undan sågspånen just där för att kunna ta ut för måltiden och därefter täcktes det igen på nytt. Bröd bakades hemma i köket. Säd av råg och vete skaffades från någon gård och maldes i Häggestads kvarn. Malet förvarades det sedan i "Matboa" som vi sade, i två lårar, vete i den ena och råg i den andra. Matboa var i vårt uthus på gårdens västra sida. Smör gjorde vi själva genom att kärna. En kärna hörde till utrustningen.

Vår trädgård

En stor glädje beredde oss vår trädgård. Tanken har genom åren ofta gått tillbaka till den. På framsidan var en grusplan med en rund blomsterodling under mina allra första år. Men snart gjordes den om liksom stora delar av vår trädgård. Torgersrud var trädgårdskonsulent i länet och han gjorde en plan för en nyordning i trädgården. På framsidan av vårt hus blev det då i stället två långa lister med blommor och gräs i kanterna.

De huset närgränsande delarna av trädgården fick en ny struktur. Jag tror att det var första gången som någon trädgård i bygden fick en sådan gestalt. Från vårt hus och upp till jordkällaren vid kyrkogårdsmuren blev det en grusgång och den tvärades av minst tre grusgångar: en vid husets bakre sida, en längst bort där odlad trädgård övergår i park samt en grusgång i mellanplanet. I vad jag här kallat en stor struktur var det gräsmattor, väl odlade och ansade. De sköttes av en lieman; motorgräsklippare var då något okänt. Grusplanen framför vårt hus liksom de många gångarna sköttes av far. Han hade en egen teknik att kratta.

7. 7.2

När jag här ur minnet tar fram denna nya plan för vår trädgård, står den så levande för mig. Vad jag här kallat en struktur har följt mig och kanske även påverkat mitt sätt att tänka. Strukturer kan ge reda och ordning i sätten att se och vara.

Det i vårtid spirande gräset liksom högsommarens gröna mattor (gräsmattor) väl odlade ger en särskild glädje åt livet.

Vid trädgårdens östra gräns hade buskar och bär sina platser. Alla vanliga sorter fanns där: krusbär, vinbär, både röda och svarta, och inte minst hallon. Hallonsylt minns jag särskilt än idag från kaffebordets "syltrulle" och äter ännu med glädje. Hallon hörde också till de bär vi plockade på Omberg.

I de nämnda gräsplanerna hade fruktträden sin mesta plats. Jag kan ännu i minnet ta fram var de stod. "Där stod Ripston och där stod Säfstaholm". Mitt i köksträdgården stod Gyllenkroksastrakan, som blev där nysatt vid den nya anläggningen. Det var det äpple som först mognade. Uppe vid kyrkogårdsmuren var en annan sort av astrakan. Mest var det äpplen men inslag av päron fanns också. Mitt i den stora anläggningen var en berså av tuktad lind.

Men mest var det köksträdgården som ägnades stor omsorg. Längst upp mot vårt hus var det en gurklist, ett inslag i trädgården som man verkligen inte glömmer. Den lades ny varje vår med gödning, alltså naturgödsel, i botten. Listen lades så att den fick en viss resning med en skåra i mitten för vattnande, som gjordes ofta. Samtidigt behövdes det stark värme, vilket den fick genom att vi använde avlagda fönster som lades med lutning så att solens strålar kunde komma in. Gurklisten var nog den del i köksträdgården som krävde mest omsorg och arbete. Gurka var ett viktigt inslag i mathållningen, och alltsedan dess har jag gillat gurka till maten.

Vi levde i naturhushållningens tid och från köksträdgården fick vi mycket av det vi behövde för vårt hushåll. Där odlades alla de vanliga sorter: rödbetor, morötter, rädisor, rot som gav rotmos och mycket mer. Grönsakslandet var indelat i mindre delar, som vi kallade "sängar", med trampade gångar mellan var säng. Potatisdelen får inte glömmas, ty den var särskilt viktig. Potatis var med i de flesta middagsmål. Jordgubbslandet ägnades särskilt intresse, där det var längst ned i köksträdgården. Vi satte nya plantor vart fjärde år, med ett stycke i taget. Vi lade hackelse runt plantorna för att bären skulle skyddas mot jorden. Det var ett land så stort att vi kunde äta under bärtiden men också konservera för att ha under vintern. Vi hade också en stor park som del av vår trädgård med granar och tallar och givetvis björkar. Där fanns även plommonträd, där gult äggplommon var särskilt omtyckt. I parken vid kyrkogårdsmuren var den isdös, som här redan har nämnts som dåtidens kylskåp.

Våra husdjur

Att minnas sina tidiga år i Heda är inte minst att tänka på djuren. På alla de många djur vi hade kring oss. De är inte få, om vi tar med dem alla.

Vi börjar med våra innejur, alltså dem vi hade inne hos oss i varje fall på dagtid. Genom alla åren hade vi katt. De var flera men bara en katt åt gången. Han eller hon var vårt verkliga husdjur. En minns jag särskilt, namnet var Myra. Jag minns Myra så väl, för länge var hon hos oss och gav glädje åt livet. Vad kan vara trevligare än att se och smeka en spinnande katt, liggande på täcket till sovsängen. En gång hördes toner från pianot utan att någon var i det rummet. Det var Myra som gav ljud från pianot - jag glömmer det aldrig. En pianospelande eller -plingande katt det är ett minne det.

8.

I köket eller senare, när vi fått en kökskvist, där hade Myra eller de andra våra katter sitt matställe. Ett sällskapsdjur med naturgiven stor talang. En katt hör självfallet till de berikande inslagen i ett vitalt hem.

Men vi hade också utedjur, egna utedjur. De höll till för det mesta i ett uthus på andra sidan ladugården. Höns hade vi nästan alltid. På dagtid släpptes de ut i hönsgården bakom uthuset, som var gjord av nät och nådde högt upp så att de inte kunde rymma. Men på kvällen fördes de in i den delen som var deras. Där värpte de och gav oss så en god del av vår föda, i varje fall till frukosten. Som här redan har sagts hade vi som de flesta på landet naturahushållning. En liten del av äggen blev till kycklingar genom att höna "låg på ägg". Jag minns vilken sorg det var, då det visade sig att räven varit framme och tagit en del av hönsen och använt dem som egen föda. Det var länge sorg i vårt hus.

Gris hade vi för det mesta. Vi skaffade oss en kulting, som växte till. Med tiden fick vi så fläsk bland annat, som lades i saltlake i en stor träkittel i en bod i ett uthus på vår gård. Det blev regelbundna vandringar dit av "mor i huset" när måltid skulle lagas. Vi kunde ha flera egna utedjur än de nämnda. Men det var inte så regelbundet. Någon gång kunde jag ha får. Jag minns särskilt två lammungar, som jag sommartid hade ute på prästgårdshagen på andra sidan landsvägen. Den ena lammungen hade blivit lite efter i växten och behövde få lite mer mjölk som extra föda. För övrigt åt de båda av gräset på ängen. Jag kan ännu erinra mig om med vilket intresse jag gick med extra mjölk till den ena lammungen. Det är märkligt hur starkt en sådan sak kan stanna i minnet. Det sociala sinnelaget fick där näring och kanske även utveckling. Att umgås med djur är viktigt, inte minst i de tidiga åren. En och annan gång hade jag kaniner. Särskilt minns jag hur jag vid något tillfälle sålde sådana till Hagmans, sedan jag fött upp dem.

Nu har här talats om innejur och egna utedjur. Men vi rörde oss mycket bland djur som vi inte ägde men som hörde till gården, till dem som arrenderade prästgårdens åkerjord. I stor ladugård hade de hästar för gårdens skötsel. De drog plogen inför sådden liksom skördemaskiner när tiden för skörd var inne på sensommar och höst. De drog också vagnar till kvarn eller till skog för avverkning. Vintertid drog de kälkar för olika slag av frakter, t ex till och från Häradsallmänningen. Vi sade då för det mesta "Härsmarka", som var i Stora Åby skogsbygd. Till denna grupp av djur som glädde barnasinnets hörde korna och kalvar och får och kanske andra slag. En fjärde grupp av djur skall också få komma med. Djur som vi mycket såg och rörde oss bland. Det var de många djuren i bygden. Djuren på alla gårdarna runt omkring. Vi ägde dem inte men vi kände att de var med i djurens stora kollektiv i bygden. Vi levde inte anonymt i Heda utan i ett kollektiv. När jag gick i småskolan, då gick Myra och mötte mig. Hon satt på kyrkogårdsmuren och väntade. Och så gjorde vi sällskap hem.

Telefon till bygden - men inte hem till oss

Hur fick vi veta om det som hänt? Hur fick vi kontakter utanför hemmet? Någon kom hem till oss och berättade vad de hört. Eller vi mötte folk på vägen som hade de sista nyheterna. Handelsboden var en mötesplats, där man stannade till och fick höra nyheter. Post-Elin kom på sina vandringar med brev och tidningar, in där med senaste sockennyheter. När jag var fyra år fick vi järnväg och station, och dit gick jag

och hämtade post. Väntsalen där var också en samlingsplats, där man kunde få höra nyheter. Men mest gällde de den egna bygden och dess människor. Horisonten var begränsad.

Utifrån världen kom det nya i tidningar. Östgöta Correspondenten, med Linköping som utgivningsort, kom ut då som senare sex av veckans dagar. Östgöta-Bladet förmedlade nyheter från västra delen av landskap och län. Dessa båda tidningar hade vi.

Telefon var under mina första levnadsår något okänt. Möjligen hörde vi någon gång talas därom, men knappast någon i socknen hade sett en sådan tingest. Men en dag kom en man - jag sade gärna en "farbror" - från socknen hem till oss. Han gick i gårdarna och samlade namn för att få telefon i bygden och till hemmen där. Jag har inget minne av vem det var som tog initiativ till detta. En bonde var det väl eller kanske en handelsman. Längre dröjde det inte förrän Heda Växel var öppnad - det var i Kullanders hus och med Gerda Kullander som chef och växeltelefonist.

Men hem till oss kom ingen telefon och inte heller senare. Fram till år 1933 var det vår bostad och utan telefon. Men en möjlighet att telefonera hade vi. Vi gick till växeln och i förstugan där fanns på väggen en apparat, som vi kunde använda. Vi beställde oftast en period, för det blev billigast så (tre minuter). Vid periodens slut bröts samtalet. Om en period inte var beställd, så meddelades när två perioder nalkades slutet, så att man då kunde bryta om man så ville. Det var så jag tidigt vände mig vid att ha korta telesamtal. Och den vanan gäller nog än.

BYGDEN

Levande natur

När jag tänker tillbaka på min hembygd från tidiga år, så är det inte minst naturen jag får i tankarna. Varifrån jag än kommer så ser jag på långt håll Omberg. Det är inte något stort eller högt berg men ändå visar det sin mäktighet. Det reser sig bara 188 meter över Vätterns yta, men ändå gör det ett starkt intryck. Redan i mina tidiga år drogs mina blickar till Hjässan och Drottning Ommas borg.

Den rika växtligheten lockade tidigt till besök, inte minst på Stocklycke äng. Där fanns och finns alltjämt en av landets största samlingar i levande natur. På våren lockade särskilt skogsbären på de efter trädfällning öppna fälten. Tidigt på morgnar var jag med - kanske redan vid 4-tiden - grannar på vandring till en eller flera av lyckorna. Efter strävsamma men ändå uppiggande timmar vände vi till fots hemåt kanske bortåt en mil eller mer. Vi fick ett bärkalas men det mesta vi plockat blev till sylt eller saft för vintern. Smultron var de första att plocka. Vi fann dem redan på de branta slutningarna ned mot slätten. Sedan kom hallonen, dessa så läckra bär. De gav mera i de kärll vi hade med oss, fast vi kunde ju inte avstå från att smaka dem ute i terrängen. Andra läckerheter kunde vi också finna på berget men de nämnda plockade vi mest.

På västsidan av berget var sjön, landets näst största insjö med kristallklart vatten. Från Hjässan kunde vi se vida omkring, åt väster långt in i Västergötland och åt öster vida kring Östgötaslätten med sina många kyrkor. De representerade andelivet i en rik och skön natur. Fiskarna särskilt i Hästholmen och Borghamn, for med sina fångster även till oss i Heda. Ända sedan den tiden har jag älskat fiskrätter till måltider.

Hemmavid kunde vi stå och se ut över slätten mot söder och se hur den gick över i skogigt landskap med gran och fur. Åt motsatta hållet hade vi Tåkern, landets förnämsta fågelsjö. Och mellan de båda nämnda sjöarna hade vi mossmark. Dagsmosse gav torv i rikt mått. Även det hörde med till vår rika natur.

Några ställen i denna natur är mig särskilt kära. När jag i tanken vänder tillbaka till Heda står de särskilt fram i mitt minne. Genom socknen drar ån fram, Diseviån. Namnet kommer av disir, väsen med övernaturlig kraft som kunde ägnas dyrkan. Ån började i skogsbygden i Stora Åby och drog sedan fram genom Heda och dess östra marker ned mot Tåkern. Det är särskilt en punkt vid denna å jag har i livligt minne. Den är vid Haddetorp (vi sa Hattorp) och den gård som brukades av familjen Svahn. Vi hade särskilt goda kontakter med dem, men en höjdpunkt var i kräfttiden i augusti. På kvällstid lade vi ut våra håvar och gick sedan och kollade om det fanns några kräftor att ta upp. Det var nästan något rituellt i detta, ty det upprepades år efter år och skapade god gemenskap.

Inte långt från bron över denna å fanns och finns alltjämt en mäktig kulle. Ekkullen kallas den, då den är tätt beväxt med ekar. Redan som liten lade jag märke till den på sätt som gjort att den sedan levt kvar i mitt minne. Få platser i bygden har så konkret stannat kvar i minnet som denna kulle. Inte mindre sedan jag i vuxen ålder förstått att den rymmer uråldrig gravplats, kanske en hövdings grav.

Kort väg därifrån fanns i min barndom ett kärr, där vattnet på vintern frös till is. Då blev där min första plats för skridskoåkning, men inte med rörskridskor. Vi brukade enkla modeller i vår livsföring.

När jag på vägen från Alvastra närmar mig kyrkbyn har jag på höjden och på högra sidan om vägen ett område med träd tätt planterade. Det är förknippat med min tidiga historia. Jag vill minnas att det var redan under de båda åren i småskolan under några dagar vi gick i god ordning från skolan dit ut och där planterade de träd som alltjämt där står tätt vuxna. Kanske fick jag där första gången idén om aktivitetspedagogik. Vår fröken i småskolan, Maria Jonsson, hade vacker sångröst och lät oss sjunga en hel del på lektionerna. På våren fick vi ställa upp och gå sjungande tillsammans ut på hagar och ängar väster ut. Dessa marker har så fått en särskild plats i mina barnaårs rika natur. Senare har det gått upp för mig att just där, i Jussbergs hagar, är rika arkeologiska fyndplatser.

Bygd med historia

En lärare i Göteborg hade rötter i bygden och ville skaffa sig ett hus i fädernebygd. Han ville ha det i Alvastra och började gräva. Men det blev inget hus. Arkeologer med Otto Frödin i spetsen tog över grävandet och fann en hel by flera tusen år gammal. Den går vanligen under namnet "påbyggnaden" och har senare vid flera tillfällen undersökts och dess funktion har getts flera tolkningar. Platsen är inte i Heda utan i den västra grannsocknen, men när den blev till som boplats var det inga fasta sockengränser. Den hör till Hedabygdens historia med uråldriga traditioner. Jag har i särskilt gott minne hur man började gräva fram det som här har nämnts.

Redan under stenåldern odlade man jorden, får vi tänka oss. Men ännu mer gäller det senare tidevarv. Jordbruket hör i högsta grad till Hedabygdens historia. Odlingsätt har förändrats liksom redskap. Jag har upplevt att slagan även i detta sekel användes för tröskning. Det var Frans Sultan, boende i ett torpställe i Hedabacken, som den troligen siste att använda detta sätt att tröska säden. Jag har själv bevittnat det. Han hör till Hedajordbrukets historia.

Runstenar vittnar om gammal och lång historia. Den förnämsta i landet finns i den östra grannsocknen (Rök) men Heda har flera runstenar; ett par av dem finns inmurade i kyrkans väggar och kan studeras från utsidan. Runstenar restes och ristades ofta till minne av sådana som i fjärran land farit vida och där slutat sin levnad. Det som i Heda vittnar om historia är ändå kyrkan. Den står på höjden i socknens mitt och började resas under 1100-talet. De äldsta delarna blev till sannolikt i den första hälften av det århundradet men byggdes till i andra hälften av samma sekel. I den framträder den romanska stilen i skönhet och kraft. Jag har skrivit om den i en uppsats om Heda som ingår i boken "Strövtåg i Lysingsbygden" (utgiven av Ödeshögs kulturnämnd 1972).

Bynamnen berättar historia

Jättingstad och Häggestad är troligen de äldsta byarna i socknen. Ortnamn som slutar på "-stad" är från bronsåldern eller tidigare. De kan alltså vara ett par tusen år gamla. Lika hög ålder har Kolstad i öster, en by som vi möter i vår litteraturs historia (Samuel Johan Hedborn).

När jag nu som ofta sker söker mig till Heda, kommer jag vanligen den väg som för genom Tjugby. Namnslutet "-by" säger att byn är från vikingatiden, alltså cirka tusen år. Det är flera byar från den tiden. I söder är Vallby och i väster är Broby, som nu ligger i Västra Tollstad men som haft sin naturliga förbindelse med Heda.

12, 12,

I Linköping har på senare tid ordnats Hedaaftnar; det har skett under 1970- och 1980-talen. Man har kallat samman söner och döttrar av Heda, som nu varit bosatta i Linköping med omnejd. Många byar i födelsesocknen har där varit representerade, men mest var det Haddetorp. Den byn ligger - liksom Svenstorp - i södra delen av socknen. De bynamnen för tankarna till medeltiden och talar om utflyttning från slätten till skogen. Här ligger de i gränslinjen mellan östgötslätten och Holavedens skogsbygd. Men vi får inte glömma de norra och västra delarna av socknen. Redan namnet säger var Norrö ligger - med Isberga som grannby. Det förra namnet för tankarna till den tid, då här i bygden vattnen samlade sig till särskilda platser för att det torra skulle bli synligt - för att anspela på orden i Bibelns skapelseberättelse.

Tuna by med flera gårdar har namn av ett ord "tun" som betyder inhägnad plats och betecknar ofta en ort för kult eller dyrkan i förkristen tid. Kanske hade Tuna - som har Jussberg som grannby - varit kultplats för den västra delen av socknen liksom den östra delen hade sin kultplats i Disevi. Ortnamn som slutar på "-vi" betecknar ju kultplats eller offerplats. Vi får tänka oss en offerlund vid Disaåns strand, där det bars fram offer till diserna för god årsväxt.

Mest till fots

Vi sökte oss ut i socknen. Det var som en stor gemenskap i bygden. Vi hade ärenden till varandra och vi sökte kontakter. Till oss i prästgården kom de ofta för att hälsa på; de behövde inte ha några särskilda ärenden. De kom för att det är naturligt att träffas. De fick sitta ned och dricka kaffe och till det sattes gärna fram hembakat matbröd med hemmagjort smör. Margarin var då något okänt.

Vi gick till fots när vi gav oss ut i bygden; det var det vanliga och för det mesta gavs inte något annat sätt att ta sig fram. Vi gick landsvägarna fram och de flesta gick ut från kyrkbyn på höjden. De gick ut stjärnformigt: i öster mot Tjugby och Kolstad, i väster mot Broby och sedan ned mot Alvastra, i söder mot Jättingstad och Häggestad, i norr mot Norrö och sedan ned mot Tåkern. Det var i stora drag samma vägnät som i nutiden.

Man kom till fots till kyrkan på söndagarna. Skolbarnen tog sig fram på samma sätt vår som höst och vinter. Det var inte helt ovanligt att man i unga år gick barfota, mest av ekonomiska skäl. Där hemma prövade jag det nu och då. Sparsamhet var inte bara en dygd, den var ofta nödvändig. Att gå "kippskodd" var ett annat sätt. Då vi gick till fots kunde vi finna genvägar och ta oss fram i hagar och ängsmarker. Då hade vi att öppna de grindar som där ofta fanns i rågångar. I skogsbygd kunde det även finnas grindar utmed landsvägar, som var stängda särskilt de tider då djuren var utsläppta på bete. Längre färder åkte vi efter häst. Vi hade inga egna hästar men kunde få skjuts av någon hästägare i närheten. Ödeshög var den plats där vi köpte skor och kläder m m. Då for vi efter häst. "Össjö" sa vi för det mesta; det var namnet i bygden på vår marknadsplats. Dit for man även för att träffa folk. I Norrö by bodde på en gård Kristofer Petersson. Han for varje tisdag till Össjö men inte för att göra affärer; han såg det mer som ett nöje. "Jag åker till Össjö för att freda min plats" - så kunde han säga. Han hade cigarr i munnen under färden men han hade den inte tänd. Kanske var det av sparsamhetsskäl. Tisdag var alltså den stora marknadsdagen i veckan.

13, 13.

I Ödeshög - närmare bestämt Backasand - bodde vår läkare. Han hette Hemming och bar ett praktfullt skägg. Jag erinrar mig särskilt ett tillfälle då jag låg sjuk i någon åkomma. Hemming tillkallades på sätt som jag nu inte kan säga (telefon hade vi ju inte) och han kom farande efter häst. Jag minns inte vad han hade att säga om sjukdomen men han ordinerade väl någon medicin, som var att hämta i Ödeshög på apotek strax nedanför kyrkan där. Men vad jag klart minns är följande. Min mor frågade Hemming om jag kunde äta grynkorn för det gillade jag starkt. Hemmings svar blev följande: "Det var det värsta han (pojken) kunde ta till".

Jag har i minne att det för det mesta var gott om snö på vintrarna i min barndom. Vi hade sparkstötting - av trä. På vägarna byttes vagnar mot kälkar och slädar, dragna av hästar. Man åkte i släde till affär och till marknad i Ödeshög. Med kälkar, dragna av hästar, for man till skogen, mest i Stora Åby skogsbygd för att ta hem ved, även till oss i prästgården. Vi eldade ju med ved i kakelugn och spis.

Att åka till stan var att fara till Vadstena. Sedan slutet av 1800-talet fanns järnväg; det var Mellersta Östergötlands järnväg, delen mellan Fågelsta och Ödeshög. Det var en smalspårig bana, och vår station var Alvastra. Dit var det tre kilometer att gå till fots. Under mina tidiga år hände det inte så ofta, men när jag år 1918 började i Samskolan blev det enda vägen att ta sig dit: att gå till fots till Alvastra och så ta tåget in till staden och skolan. En gång varje termin blev det att åka hem, och det var på mitterminslovet. Oftare blev det inte.

Vår skola

Skolan där jag gick låg på andra sidan kyrkan. Från prästgården gick jag utmed muren kring kyrkogården ett stycke. Där en trappa upp, så över kyrkogården och sedan ned till skolbyggnaden. Det tog mig bara några få minuter, varför jag kunde ta mig hem en stund, om det var något hål i dagsschemat.

Först gick vi två år i småskolan. Det var varannandagsskola, så att ena dagen gick ettorna och tvåorna den andra dagen. Det var samma "fröken". Min första termin hade vi Ida Johansson och det var hennes sista. Vid julen blev hon pensionerad men bodde kvar i socknen, då hon under sin lärartid var gift med en bonde i socknen. Efter Ida kom Maria Jönsson, även hon från socknen. Hon var dotter till handelsmannen Herman Jönsson, som hade haft handelsboden (det var så den kallades) men överlämnat den till sin son Bernhard. Maria hade börjat sin skoltjänst i Höreda i norra Småland.

Det var för mig en lycka att få Maria som lärare under tre terminer. Den tiden har jag alltid sedan tänkt på med stor glädje. Andan i hennes skola präglades av hennes så vänliga sätt. Särskilt fick sången stor plats på lektionerna, och kunde det vara på skilda slag av ämnen som behandlades. När jag senare under en tid intresserade mig för Grundtvig och dennes pedagogiska program, gick tankarna gärna till min tid i småskolan med Maria som lärare. Särskilt på våren fick vi gemensamt ställa upp utanför lokalen och vandra ut till någon grön äng, där vi slog läger. Vi vandrade under sång och jag minns särskilt Tunmans "Vi gå över daggstänkta berg" som vid den tiden var nykomponerad till både text och musik. Kristendomstimmar och hembygds-kunskap skänkte mig särskild glädje. Rasterna ägnades åt lek av slag som hade tidens mjuka framtoning i umgängelse barn emellan.

Vid nioårsåldern blev det uppflyttning till folkskolan och då in i klassrum åt motsatta hållet i skolbyggnaden. Där hade vi kantor Johansson som lärare.

Han hade en kombinerad tjänst som då var vanlig i varje fall på landsbygden. Han var både kantor i kyrkan och lärare i skolan. I Heda fanns liksom i tre andra socknar i grannskapet en donation; det var den Kinmanssonska donationsfonden. Det är ett intressant kapitel detta att den som gett namn åt fonden ville med den gynna praktiska ämnen i folkskolan, slöjd och trädgårdsskötsel. Donationen hade gett en särskild byggnad åt folkskolläraren i socknen att bo i; en prydlig byggnad i profilerad stil. (Så även i de tre andra socknarna). Som en del av skolarbetet fick vi alltså ägna oss åt träslöjd framför allt; men på vår och höst även åt trädgårdsskötsel. När det senare allmänt blev på modet med arbetspedagogik, så kunde det för min del knyta an till ett intresse som hos mig väcktes redan i folkskolan.

I folkskolan upplevde jag en kärvare stil än i småskolan. Kantorn hade en strängare disciplin och kunde använda handgripliga avbasningar. Han var en flitig snusare; tog gärna fram silverdosan och med en liten vit spade förde han snuset till näsan. Man såg att han i de stunderna trivdes. Efter rast gick vi in i skolsalen i strikt ordning efter uppställning nedanför trappan. Även i klasserna 3 - 6 var det varannandagsläsning. Kantorn hade alltså hand om alla fyra klasserna.

Kamraterna hade delvis lång väg att gå till skolan; det skedde till fots. Jag tänker här på en av kamraterna med efternamnet Lundell. Han bodde i Holmen nära Tåkern och fotvandrade varje skoldag den långa vägen i båda riktningarna. Senare fick Holmen en egen skola, som när detta skrives blivit "öppna dörens" hem för socialt handikappade.

Levande i minnets NU

När jag tänker tillbaka på mina tidiga år i Heda, är det väl mest människor som träder fram i minnet. Och det gäller särskilt sådana som hade en egen profil. Jag tänker på enkla män och kvinnor, som bodde i sina stugor. Jag har aldrig kunnat glömma dem. Och när jag för barn och barnbarn berättat om livet i Heda i mina tidiga år, så blir det mest några, som levde enstöringsliv i sina hyddor. Men de var levande för folk i bygden. Johanna i Planterhagen bodde i sin röda stuga, som syntes snett över vägen från kyrkbacken mot Alvastra. Där var ett stycke mark, som hörde till prästgårdsjorden, och i kanten mellan den jorden och mark hörande till gård i Isberga by, där bodde Johanna. Hon liksom andra i stugor fick ta sig ut till landsvägen, då ju en grusväg, på upptrampade stigar i gärdeskanter. Stugan, nu sedan länge riven, har jag i gott minne där den stod inhägnad av några låga träd. Så långt jag minns bodde hon där ensam. Vad hon i tidigare år sysslat med, det hörde jag inte något om. Kanske gick hon bort och tog dagsverken i hem som behövde hjälp. Under namnet "Johanna i Planterhagen" var hon en känd gestalt i bygden. Och för mig är hon det ännu.

Kalle Wall bodde i en stuga alldeles vid den väg som här har nämnts. Det var vid en svag krökning av vägen ett litet stycke nedanför huset med telefonväxeln (från kyrkan räknat) som i ett tidigare avsnitt har nämnts. Ännu i dag vid mina färder i hemsocknen kan jag i min fantasi se den låga stugan med takfot som nästan gick ned till ingångens övre dörrpost. "Här bodde Kalle Wall", det kommer fram i tanken. Och hans så kortväxta gestalt stående framför dörren träder fram i mitt minne. Vad han sysslat med, det är mig inte känt. När jag som helt liten lärde känna Kalle, då hade han lämnat arbetsför ålder. Kanske hade han varit dagakarlar hos bönder i socknen, kanske i byarna Jussberg eller Isberga. Även hans stuga är sedan länge borta, kanske kom virket till användning i ett nybygge i kyrkbyn.

Fina Sme bodde vid vägen från kyrkan till Alvastra men på höger sida och med gaveln vänd mot vägen. Det låga huset står ännu kvar i oförändrat skick. Fina var väl döpt till Josefina och kanske hade hon varit gift med en smed; därav namnet. Så långt tillbaka jag kan minnas bodde hon ensam. Hon gjorde en viktig insats i bygdens liv genom vävning. Ett litet urval av tyger fanns kanske i handelsboden vid kyrkan, men mest gick man till Fina Sme. Hos henne kunde man köpa handdukar och lakan och annat i tygväg man ville ha. Allt hade hon gjort själv, ty hon hade vävstolen ofta i gång. Jag har ett särskilt minne av henne. Som liten pojke sändes jag en gång (kanske flera gånger) hemifrån med en gåva till Fina. Troligen var det efter höstslakten eller till jul. Gåvan var nog något som gjorts hemma för att bereda henne glädje, kanske en korb eller ett stycke ost. Närmaste grannar till Fina var bröderna Torn, som var bygdens skomakare.

Mor Jarl hade en given plats i detta sammanhang. Det var vanligt på den tiden att sätta "mor" före efternamn, när man talade till eller om en äldre kvinna. Mor Jarl bodde nedanför backen från kyrkan åt öster, alltså vid vägen mot Rök. Som alla här nämnda hade hon en liten stuga, som efter hennes död flyttades och alltjämt står vid vägen mot Alvastra strax bortom Finas nyss nämnda. Där kan den ännu ses. Mor Jarl har jag ett livligt minne av, och det har även min fyra år yngre syster Maria. Mor Jarl var barnvakt hemma i prästgården när vi var små. Senare anlätades hon som hjälp vid hushållsbestyr. Hennes låga gestalt lever ännu klart i minnet.

Klara på Rännet har här en särskild plats. Konkret har jag inte mycket att berätta. Var hon bodde, det minns jag inte. Jag är inte ens säker på att jag sett henne. Men hon är levande i vår tradition. Vår dotter Margareta hörde om mina planer att nedteckna minnen från tidiga år, och hon var särskilt angelägen att människor levande i traditionen som de här nämnda skall vara med. Så är Klara med som en nästan mytisk gestalt.

NYA TIDER

Tåg börjar rulla

Under mina tidiga år i Heda kom flera förändringar, som gav en delvis ny bild av bygden.

Socknen fick en järnväg. Jag var då fyra år och minns det väl. Det gjorde ett starkt intryck; jag har inte kunnat glömma det. Rallare kom till bygden; så kallades då de som arbetade med järnvägsbygget. Jag följde det med intresse, för det var något nytt. Jag hade under de allra första åren levt i en orörd natur. Gränserna för gården och gårdar gick som de genom de många åren gått. Nu genombröts dessa gränser för något nytt. Från Mjölby till Hästholmen gick nu nylagda spår efter i stort raka linjer. Jag upplevde det som unikt; Jag hade inte kunnat tänka mig något sådant. Och arbetet utfördes med en efter dåtida förhållanden ny teknik. De som jobbade var inte från bygden utan utsocknes, och även det var något nytt, en förändring i social struktur. Bygdens folk uppfattade dem som främlingar. Inte långt efter att banan var färdig kom fyra "rallare" från det bygget upp till prästgården: de hade åkt med tåg på just denna bana utan att köpa biljett. Därför hade de av konduktören blivit "avkastade" och kom hem till oss och tiggde mat. Tiggare var något inte helt ovanligt på den tiden.

Socknen fick en ny byggnad, ett stationshus. Det var byggt i tegel, rött tegel, och det var något i socknen nytt byggnadsmaterial. Stationen skulle ha ett namn, men vad skulle den heta? Man samlades till sockenstämma, och det skedde inte sällan i kyrkans sakristia efter gudstjänstens slut. Oscar Fredriksson i Jättingstad var socknens starke man och förde gärna ordet. Jag kan ännu erinra mig hur han talade för namnet "Hedaslätt". Andra ville nog ha socknens namn också som namn på stationen. Men man hade hört sig för på ledande håll, att det inte gick så bra: det kunde förväxlas med "Hede" i Härjedalen. Och så fick stationen namnet Hedaslätt och hade det så länge stationen fanns.

Med järnvägen fick vi också en poststation. Det hörde så till dagens fasta rutiner att gå dit på förmiddagen och hämta post. Jag fann tidigt en glädje i att så göra. Man satt i väntsalen i väntan på att "stinsen" som man sa skulle öppna luckan. Det var biljettlucka men också lucka där man hämtade post. Där brukade några sitta i väntan och kunde ha trevligt med varandra. Vid stationen korsade järnvägen den landsväg som där länge gått fram. Bommar skulle fällas och jag minns så väl hur till en början vilken glädje det var att få fälla bommarna när tåg väntades.

"Postelin" bar posten omkring i socknen till dem som själva inte hämtade. Hon var i socknen väl känd för sitt myckna vetande om folk och händelser. I handelsboden vid kyrkan delade hon gärna med sig av det. Det kallades ibland för "skvaller". När hon kom in i handelsboden hade hon tydligen privilegium på att få passera kön. Då hördes hennes röst: "Snälla Emil, ge mig lite ost". Emil var biträde i affären i många år och hörde s a s till bygden.

Från slaga till tröskverk

Vid Hedabacken bodde Frans Sultan i ett torp. Där odlade han en åkerteg; kanske var den ett par tunnland stor. Där sådde han säd till husbehov; jag har svårt att tro att det

17. 178

kunde räcka för ett år åt honom och hans maka. Barnen var sedan länge utflugna ur boet. Lite längre upp i backen tröskade han säden, troligen var det råg. Under mina tidigaste år var nog råg den vanligaste grödan, men snart började vete komma. Av rågen fick man ett kraftigt bröd och det var så man ville ha det. Jag var med Frans då han tröskade och gjorde det med slagan. Det var det klassiska sättet att tröska, i varje fall i småbruk. Jag minns så väl hur det gick till. Jag gläder mig åt att jag fått vara med om detta. Jag tror att Frans Sultan var den siste i socknen som tröskade med slaga. Att ha fått vara med om det hör till mina minnen från Heda som jag har särskilt klart i minne. Frans kunde det för han hade i unga år lärt det och sedan genom många år praktiserat. Ibland kunde jag på avstånd höra när slagan slog. För mig blev det till musik. För mig har det genom de många åren ljudit i mitt inre. Det hör till mina särskilt goda minnen. Nu finns slagan på något museum, kanske i hembygdsgården i Heda. Men jag har fått vara med och uppleva slagan som en fungerande realitet i svenskt jordbruk. Så hör slagan i Hedabacken med till förändringar som här lyftes fram, ty den var nog den sista i bygden i bruk och ersattes av tröskverk på gårdar runt omkring.

Fånga in etern med kristall

Vi fick höra om märkliga ting hemma hos systererna i Hedaborg. Det var vår lärarinna i småskolan, Maria Jonsson, och hennes syster Hildur, som hade kommit på en hemlighet, nämligen att fånga in nyheter med kristall. Det var radion i dess begynnelse. I Motala hade rests en väldig mast, en radiomast, och från den sändes ut ljudvågor. Ett program inleddes med anropet: "Stockholm - Motala" och så meddelades vad som skulle komma. Det som i början mest intresserade var väl att på detta nya sätt få höra nyheter. Vi gick över till Hedaborg och fick så tillfälle att lyssna. Jag minns så väl hur märkligt det var att få höra detta första gången. Tänka sig att få höra en röst tala så långt borta och det hördes ju så bra. Och så detta att många hörde detsamma som vi kunde fånga in. Ja, runt om i landet kunde man höra detsamma från radiomasten i Motala. Och så kunde vi prata med folk i socknen om vad även de hade hört, i vart fall de som hade skaffat sig radio med kristall.

Snart fick vi samma möjligheter där hemma. Jag minns så väl var den var placerad, den lilla tingesten. I mellanrummet hade far sitt skrivbord och på motsatta sidan var på väggen en liten hylla med vår egen kristallmottagare. Det var något märkligt att ha en sådan där hemma. Jag minns ännu så väl första julen den fanns hos oss. Jag satt vid skrivbordet och lirikade så att jag fick in Adams Julsång. Vi hade varit i julottan förstås. Att sedan sitta där hemma och kunna lyssna till "O Helga Natt" sjungen långt borta, det var något alldeles nytt. Detta hände ett gott stycke efter det att vi i socknen fick järnväg. Radion började i mitten av 1920-talet. Men alltjämt hade jag mitt hem i Heda, så även detta hör med till de förändringar som inträdde i mina tidiga år.

Första bilen i Heda

Jag hörde ett nytt ljud: jag hade aldrig hört det förr. Vad kan det vara - tänkte jag. Det ljud som flera signaler i följd, och vackert lät det. När jag får syn på tingesten förstod jag att det var en bil, en ganska stor bil. Jag var ju van att se hästar spända för vagnar, men nu får jag se något som går "av sig självt". Från vårt rum åt väster kunde jag se tingesten på vägen, den väg som gick och alltjämt går mellan Heda och Stora Åby. Ljudet kom från ett bilhorn, fastsatt på bilens utsida till vänster. Vi hade ju vänstertrafik.

Jag är inte säker på tiden för denna händelse, men jag kan tro att det kunde vara redan vid tiden för första världskriget kanske vid dess slut kring 1918/19. Vid den tiden har en uppgång börjat i landet för näringsliv, särskilt i andra former än jordbruk och boskapsskötsel som på landsbygden varit de dominerande. Jag minns att kyrkoherden i Rök, Anders Gustaf Wittencrona, som hade egna hästar och egen kusk, sålde hästar till Tyskland under första världskriget. I Kolstad by i Heda fanns en lantbrukare, Alfred Lorin, som vid den tiden kom att ägna sig åt spannmålshandel i stor skala och för det byggde magasin vid stationen Hedaslätt. Han tjänade stora pengar, sades det, och jag håller för troligt att det var han som skaffade sig den första bilen i socknen och att det var den som med sitt horn väckte mitt intresse och som jag alltså fick se. Även detta var ett tecken på förändring i vår socken i fråga om yrke och samhällsliv.